

1946-1949 Dönemi Basınına Toplu Bakış*

Aysun AKAN**

I. Giriş

Kamuoyu oluşturabilme ve kamuoyunun fikirlerini yansıtma görevi liberal demokrasilerde basının en önemli işlevleri arasında sayılmıştır¹. Basının dördüncü kuvvet olarak görüldüğü bu sistemde, basının gücü siyasal ve toplumsal güç sahiplerini ve siyasal iktidarların uygulamalarını özgürce eleştirebilmesinden ve sistemdeki aksaklık ve eksiklikleri dile getirmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece basının asli görevinin toplumsal muhalefeti dile getirmek olduğu, hem gazeteciler hem de siyasal otorite sahipleri ve geniş anlamda kamuoyu tarafından benimsenmiştir. Ancak, basının muhalefet etme koşulları büyük oranda var olduğu siyasal sistem, diğer bir deyişle siyasal otorite, tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla, siyasal iktidarın basın karşısındaki tutumu hem bir ülkede basının asli görevi olan muhalefet etme işlevini ne dereceye kadar yerine getirebildiğini hem de gazete ve dergilerin sayısını ve çeşitliliğini anlamak ve açıklayabilmek için belirleyici bir öneme sahiptir. Basını anlamak ve değerlendirmek için kuşkusuz o ülkenin gelişmişlik seviyesinin ve entelektüel birikiminin de değerlendirmeye alınması gerekir². Ancak bu entelektüel birikimin yayın yoluyla dile getirilmesin-

* Uygur Kocabaşoğlu'nun "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış" adlı çalışmasından ödünç aldığım bu başlık, diğer birçok araştırmacı gibi çalışmalarına sık sık başvurduğum Uygur Hoca'ya hem minnet hem de saygının bir ifadesi olarak seçilmiştir.

** İzmir Ekonomi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

¹ McQuail, Denis, *McQuail's Mass Communication Theory*, Sage Publications, 2005: 169-170.

² Kocabaşoğlu, Uygur, "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bakış", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı VI* (1981): 123.

de ve kitlelere ulaşmasında, son kertede, o ülkenin siyasal yapısı belirleyici rol oynar.

Türkiye’de de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren basının çeşitliliği, ifade özgürlüğünün sınırları ve basın mensuplarının çalışma koşulları konularında sosyal, ekonomik ve kültürel etkenler yanında, belki de daha fazla, siyasal iktidarların tutumları belirleyici olmuştur. Tek parti döneminin karakteristik özelliği olan muhalif basına karşı anti-demokratik tavır çok partili hayatta da siyasal iktidarlar tarafından aynen devam ettirilmiştir. Özellikle fikir içerikli yayınlar konusunda siyasal iktidarlar basına karşı olağanüstü hoşgörüsüz bir tavır takınmışlardır. Bu tavır, siyasal ve fikir içerikli gazete ve dergilerin yayın hayatına girmesini engellemiş, yayınlanabilenlerin de kısa ömürlü olmasına sebep olmuştur.

Dolayısıyla da Türkiye’de basını anlamak için basın-iktidar ilişkilerine bakmak gerekli görünmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, her dönemin tarihsel koşulları içinde farklılık gösterse de Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren siyasal iktidarlar basını yasal ve gayri yasal yollarla baskı altına alma³ ve iktidarla uyumlu bir basın yaratma siyaseti izlemişlerdir. Basın içinde ise bir kesim iktidara biat edip, iktidarın sözcülüğünü yaparken bir kesim de siyasal ortamın elverdiği ölçüde ya toplumsal muhalefetin ya da diğer muhalif grup ya da partilerin sözcülüğünü yapmıştır.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş aşaması (1946-1950), CHP’nin (Cumhuriyet Halk Partisi) tek parti iktidarı (1923-1945) boyunca basının ifade özgürlüğünü kontrol altına aldığı, aşağıda ayrıntılı anlatılacak yasal sınırlılıkları bir nebze de olsa gevşettiği bir dönemdir. Bu çalışma, çok partili hayata geçiş dönemi basının genel niteliklerini saptamaya çalışırken, 1946-1949 döneminde basının bu görevi özgürlük ortamını ne dereceye kadar yansıttığını da anlamaya çalışacaktır.

Araştırmanın sadece dört yıllık bir kesitle sınırlandırılmasının iki sebebi var. İlki, Prof. Dr. Uygur Kocabaşoğlu’yla 1918-1945 dönemini içine alan kapsamlı bir basın tarihi çalışmasını hâlihazırda yürütmekte olduğumuzdan bu çalışmada tek parti dönemi incelemeye dahil edilmemiştir. İkincisi, çalışmanın amacı çok partili hayata geçişte oluşmakta olan siyasal liberalleşme ortamının süreli yayınların sayı ve çeşitliliğine ne ölçüde yansıdığını saptamak olduğundan 1946 öncesi yayın hayatına girmiş ve 1946-1949 döneminde yayın hayatını sürdüren gazete ve dergiler çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla da aşağıda genel özelliklerine değineceğimiz gazete ve dergiler 1946, 1947, 1948 ve 1949 yıllarında yayın hayatına giren süreli yayınlardır. Böylece, hem spesifik olarak çok partili hayata geçiş döneminde siyasal liberalleşmeye koşut olarak basının daha özgür bir tartışma zemini yaratıp yaratmadığı hem de yayın hayatı 1946-1949 döneminde başlayıp bitmiş gazete ve dergilerin sayı ve türlerine bakarak bu özgürlük ortamının sınırları hakkında bir değerlendirme yapmak mümkün olabilecektir.

³ Tek Parti döneminde iktidarın basını yola getirmek için yasal yollar yanında başvurduğu diğer etkili yöntemlerin ayrıntılı bir incelemesi için bakınız Uygur Kocabaşoğlu, “Tek Parti Döneminin ‘Matbuat’ı Üzerine Gözlemler”: 580-581.

Bu çalışmada ele alınan gazete ve dergilerin tespitinde Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu, Milli Kütüphane Makaleler Bibliyografyası, İstanbul Üniversitesi Süreli Yayınlar Kataloğu, TBMM Süreli Yayınlar Kataloğu, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul Ansiklopedisi gibi katalog ve ansiklopedilerin yanında 1946-1949 dönemi basınına dair yayınlanmış makalelerden, ulusal ve yerel basın konularında yazılmış kitaplardan yararlanılmıştır.⁴

⁴ Araştırmanın verilerinin toplanmasında yararlanılan ikincil kaynaklardan en önemlileri şunlardır: Ağaoğlu, Bülent, *Türkiye Ekonomi ve İşletmecilik Süreli Yayınları*, İstanbul, 1986; Ağaoğlu, Bülent, *Arap Harflili Ekonomi ve İşletme Süreli Yayınları*, İstanbul, 1986; “Aksaray İlinde Basın”, *Aksaray İl Yıllığı* 1994, Aksaray Valiliği, Ankara, 1994; Albayrak, Hüseyin, *Dünden Bugüne Trabzon Basını, Cilt I, II ve III*, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010; Arabacı, Caner ve diğerleri, *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, 2008; Baraz, Turhan, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını (1908-1986)*, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Eskişehir, 1988; Benbaneste, Nesim, *Örneklerle Türk Münevvisinin Tarihçesi*, Sümül Basımevi, İstanbul, 1988; Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul Diyarbakır’ı Tanıtma Derneği Yayını, 1960, ss.219-228; Cantek, Levent, “TKP’nin Desteklediği Mizah Gazetesi Nuhun Gemisi (1949-1950)”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 154, Ekim 2006; “Cumhuriyet’in 70. Yılında Bolu”, Bolu Gazeteciler Cemiyeti, 1993; “Cumhuriyet’in 75. Yılında Van”, Ankara Valiliği, 1998; Demircioğlu, Aziz, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, İkinci Basım, (Birinci Basım 1972), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1982; Develi, H. Şinasi, “Mersin’de Gazeteler 1928-1944 ve sonrası”, *Dünden Bugüne Mersin 1836-1990*, Mersin, 1990; Duman, Haluk Harun, *Erzurum Basın Yayın Tarihi (1867-1997)*, Duyap yayınları Erzurum, 2000; *Dünden Bugüne Kayseri Basını*, Kayseri Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları-1, 1992; *Ekonomi Basın Tarihi*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008; Emiroğlu, Kudret, “Mehmet Ali Aybar: Hür ve Zincirli Hürriyet Gazeteleri”, *Kebikeç*, Sayı: 2, 1995, ss.37-47; Faik, Bedii, ‘Demokrat İzmir’, *Matbuat Basın Derken Medya*, İstanbul, 2001, ss.177-178; Karabulut, Sezen Çoğun, “Türk Basınında Kadın Gazetesi’nin Yeri (1947-1962)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.IV, Sayı: 11*, 2005, ss.187-200; Karaçam, Nazif, “Kırklareli’nde Basının Dünü ve Bugünü”, *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli*, Kırklareli, 1995; Kocabaşoğlu, Uygur, (1984) “Cumhuriyet Dergiciliğine Genel Bir Bakış”, *Türkiye’de Dergiler Ansiklopedisi (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul, ss.3-12; “Kütahya İli’nde Çıkan Gazete ve Dergiler”, *Kütahya İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Kütahya 1998, s.177-179; Menç, Hüseyin, *Amasya Basın Tarihi*, Sanat Kitabevi, Ankara, 1990; Nair, Güney, *Sivas Basını*, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 1999; Oral, Fuat Süreyya, *Cumhuriyet Basın Tarihi, 1923-1973*, Sanayi Nefise Matbaası, Ankara, 1973; *Ordu Basın-Yayın Tarihi*, Ankara, Ordu Valiliği, 1997; Ozulu, Abdülkadir, *Çorum Basın Tarihi Notları*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2012; Önder, Ali Rıza, *Kayseri Basın Tarihi (1910-1960)*, Kayseri İşçi Kredi Bankası Kültür Yayınları, No: 2, 1972; Öztürk, Yücel, *Bursa Basın Tarihi*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2012; Perk, Haluk ve İsmail Günay Paksoy, *İstanbul’un 100 Gazetesi*, İstanbul’un Yüzleri Serisi 60, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2010; Taşdemir, Serap, “Harf Devriminden 1950’ye İzmir’de Yayıncılık ve Fikir Hayatı”, *Kebikeç*, Sayı: 4, 1996, ss.187-194; Tayla, Mustafa, *Bursa Basını (1868-1983)*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1997; Tekin, Mehmet, *Hatay Basın Tarihi*, Aydoğmuş Kitapları Antakya 1985; Tütengil, Cavit Orhan, *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar, Gazetelerle Dergiler (1869-1953)*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayını, İstanbul Matbaası, 1954; Varlık, M. Bülent, “Çok Partili Demokrasiye Geçiş Sürecinde Yayınlanan Bir Dergi: MESULİYET”, *Tarih Çevresi*, Sayı: 16, Mayıs-Haziran, 1995, ss.25-29; Yücel, Müslüm, *Kürt Basın Tarihi Teksizip*, Aram Yayınları, 1998.

II. Türkiye’de basın özgürlüğünün sınırları

Mustafa Kemal’in 16 Ocak 1923’te İzmit’te gazetecilerle yaptığı toplantı, siyasi iktidarın basından beklentilerini net bir şekilde ortaya koymuştur. Yeni yönetimin basından beklediği eleştiri değil, yapılmakta olan ve yapılacak reformlar konusunda halkın desteğini almaya çalışması ve hükümete destek olmasıdır⁵. Bu toplantıda Mustafa Kemal’in basın karşısındaki tutumunun, cumhuriyet tarihi boyunca bütün siyasi liderler tarafından “basını hizaya getirme” yöntemi olarak benimsendiğini vurgulamak gerekir. Mustafa Kemal gazetecilerle yapacağı ikinci toplantıyı 4-5 Şubat 1924 tarihinde İzmir’de gerçekleştirecek ve bu toplantıda da basının önemi ve görevleri konusunda rejimin beklentilerini açıklayacaktır: “...mücadele bitmemiştir. Bu hakikati milletin kulağına, milletin vicdanına lüzumu gibi isalde matbuatın vazifesi çok ve çok mühimdir”⁶. Görüldüğü gibi yasalardan önce ya da yasalar yanında siyasi liderlerin tutumları basın özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesindeki önemli etkenlerden biridir.

Yasal anlamda ise Cumhuriyet Türkiye’sinde basın konusundaki ilk düzenleme 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’dur. Kanun basın yayın hakkını doğal hukuk kuralı olarak tanımlamış ve basın özgürlüğünün sınırlarının yasalarla belirleneceğini belirtmiştir⁷ ancak Tek Parti hükümetleri süresince yürürlüğe giren yasalar basının serbestliğini genişletmekten çok basın özgürlüğünün sınırlarını daraltmıştır. Örneğin, 4 Mart 1925 kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu “irtica ve isyana ve memleketin sosyal nizamını, huzur ve sükûnunu, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelik her türlü teşkilatı, tahrikleri, teşvikleri, teşebbüsleri ve yayınları hükümet cumhurbaşkanının onayı ile yasaklamaya yetkilidir. Sanıkları hükümet İstiklal Mahkemelerine verebilir”⁸ hükmüyle siyasal iktidara basın özgürlüğünü sınırlamak için geniş bir alan açmıştır. Üstelik metinde kullanılan “memleketin huzuru”, “güvenlik ve asayiş”, “teşvik”, “teşebbüs” gibi oldukça muğlak ifadeler, siyasal iktidarın yayınlamasında sakınca gördüğü her türlü haber ve yorumu güvenlik tehdidi ve asayiş bozucu olarak nitelemesine olanak sağladığından uygulamada keyfiyete yol açmıştır.

İktidarın basın üstündeki kontrolü 1931 Matbuat Kanunu’yla daha da ileri gitmiştir. Kanunun 50. maddesi “memleketin umumi siyasetine dokunacak” yayın yapan gazete ve dergilerin Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabileceğini, kapatılan gazetelerin (dergiler hakkında bir kayıt düşülmemiş) sorumlularının (gazete ve derginin sahibi ve umumi neşriyat müdürü) başka bir adla gazete

⁵ Arar, İsmail, *Atatürk’s İzmit Basın Toplantısı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997.

⁶ Aktaran Kocabaşoğlu 2007: 577.

⁷ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 70. maddesine göre “Şahsî masûniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sây ü amel, temellük ve tasarruf, içtimâ, cemiyet, şirket, hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır”, 77. Maddesine göre de “Matbûat, kanûn daire-sinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş, muayeneye tâbi değildir.” (Kili ve Gözübüyük 2000: 135-136)

⁸ Gürkan, Nilgün, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, 1998: 85-86.

çıkaramayacaklarını hükme bağlarken, 51. madde Bakanlar Kurulu'na Türkiye'deki yerli ve yabancı gazete ve dergileri toplatma yetkisi vermiştir⁹.

1938'de Matbuat Kanunu'na eklenen 9. madde ile gazete ve dergi çıkarmak için ruhsat alma zorunluluğu ve beyanname verme zorunluluğu getirilmiştir. Beyanname çıkarılacak gazetenin sermaye sahibi ve gazetenin siyasi niteliğinin belirtilmesi gerekliliği şart koşulmuştur, bütün bunlara ek olarak da siyasi yayınlar için teminat yatırma zorunluluğu getirilmiştir. 12 maddeye eklenen paragrafla da toplumda kötü şöhret (suî şöhret) yapmış kişilerin gazete ve dergi yayınları yasaklanmıştır¹⁰.

Basın kanunlarına ek olarak sıkıyönetim dönemlerinde yürürlüğe giren sıkıyönetim kanunları aracılığıyla da basın faaliyetleri sınırlandırılmıştır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı başlarında, 22 Kasım 1940'da ilan edilen sıkıyönetim sürekli uzatılarak Kasım 1947'ye kadar devam etmiştir. Bütün bu yasal düzenlemelere ek olarak Matbuat Umum Müdürlüğü ve Basın Birliği gibi kurumlarla iktidarın basın üstündeki denetimi daha da sıkılaştırılmıştır. Dolayısıyla da Türkiye'de basın Tek Parti dönemi (1923-1945) boyunca iktidarın belirlediği çerçeve içinde hareket etmek zorunda kalmış, bu çizginin dışına çıkma teşebbüsleri gazetelerin sürekli ya da geçici olarak kapatılması, sorumlularının yayın yapmaktan men edilmesi ya da tutuklanmaları gibi yaptırımlarla cezalandırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın faşizmin yenilgisiyle sonuçlanmasıyla demokrasi fikri güç kazanmış, CHP de bu yeni oluşan siyasal düzende Batı'ya yaklaşma politikasını benimseyerek çok partili hayata geçme kararı almıştır. Bu karar alındıktan sonra yaklaşan ilk seçim olan 1946 seçiminde kamuoyu ve basının desteğine ihtiyaç duyan CHP, 1931 Matbuat Kanunu'nun 50. maddesine göre gazete kapatma yetkisini Bakanlar Kurulu'na veren hükmün değiştirilmesini sağlamıştır. Gazete kapatma yetkisini mahkemelere veren bu yeni düzenleme ile basın üstündeki hükümet kontrolü bir nebze yumuşamış ve ifade özgürlüğü açısından göreceli bir serbestlik ortamı oluşmuştur. Ancak 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimi CHP'nin kazanmasının ardından ortaya çıkan seçimin ve sayımın adil olmadığı yönündeki eleştirileri önlemek için hükümetin basının üstündeki baskısının devam ettiğini gözlemlemekteyiz. Nitekim, seçimin adil şartlarda yapıldığını söyleyen DP'li politikacıların beyanlarını yayınlayan gazeteler “memleketin huzurunu bozucu” niteliği dolayısıyla sıkıyönetim kanununa dayanarak kapatılmıştır¹¹.

Aşağıdaki değerlendirme 1946 ve 1949 yılları arasında yayın hayatına girmiş gazete ve dergilerin genel özelliklerini saptamaya çalışırken çok partili hayata geçiş yıllarında oluşan göreceli özgürlük ortamının basın hayatına yansıyor yansımadığını tartışmaya açacaktır.

⁹ Güvenir, Murat, 2. *Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991: 40-42.

¹⁰ *A.g.e* 44

¹¹ Yıldız, Nuran, “Demokrat Parti ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 51 (1997) : 481-505.

III. 1946-1949 arasında yayın hayatına giren gazete ve dergilerin genel özellikleri

Çok Partili hayata geçiş yılları olan 1946 ve 1949 yılları arasında tespit edebildiğimiz kadarıyla yayın hayatına giren 543 süreli yayının 295'i (% 53) gazete, 261'i (% 46, 9) dergidir.

Yayın Cinsi	Sayı	Yüzde
Gazete	295	53
Dergi	261	47
Toplam	556	100

Tablo 1

Yayınlandıkları yıllara göre ise 1946 yılında yayın hayatına başlayan gazete sayısı 54, 1947'de 84, 1948'de 82 ve 1949'da 75'tir. Bu dönemde yayın hayatına giren dergilerin yıllara göre dağılımı ise şöyledir: 1946'da 65, 1947'de 75, 1948'de 68 ve 1949'da 53.

Gazetenin Yayın Yılı	Sayı	Yüzde
1946	54	18,3
1947	84	28,5
1948	82	27,8
1949	75	25,4
Toplam	295	100

Tablo 2a

Derginin Yayın Yılı	Sayı	Yüzde
1946	65	24,9
1947	75	28,7
1948	68	26
1949	53	20,3
Toplam	261	100

Tablo 2b

Ancak bu yayınların ömürlerine baktığımızda (Tablo 3a ve 3b), 295 gazete-den 74'ünün (%25,1) ve 261 dergiden 117'sinin (%44,8) 1946-1949 arasında kapandığını görmekteyiz. Bu tarihler arasında kapanan 191 gazete ve derginin tamamının kapanış nedenini bilmemekle birlikte, bulabildiğimiz bilgiler ışında 4 yayının öğrenciler tarafından çıkartıldığı için sürdürülemediği, 9'unun maddi sıkıntılar yüzünden kapandığı, 11'inin ise siyasi sebeplerle kapatıldığı anlaşılmaktadır. Kapanış tarihlerini belirleyemediğimiz 93 yayını dışarıda bırakırsak 295 gazetenin 156'sının, 261 derginin ise 185'inin 1960'a kadar kapandığını görüyoruz. Kocabaşoğlu'nun 1919-1938 dönemi basını incemesinde, gazetelerin ömürlerinin kısalığının basındaki kurumsallaşma eksikliğinin bir göstergesi olduğu saptaması yer almaktadır¹². Yukarıda belirtildiği üzere gazetelerin % 52,8'inin dergilerin ise %65,1'inin on yılı tamamlamadan yayın hayatına son verdiği göz önüne alındığında benzer bir durumun 1946-1949 arası yayın hayatın girmiş gazete ve dergilerin ömürleri için de geçerli olduğu söylenebilir.

Gazetenin Ömrü	Sayı	Yüzde
1946-1949	74	25,1
1950-1955	63	21,4
1956-1960	19	6,4
1961-1980	22	7,5
Devam eden	24	8,1
Tespit edilemeyen	93	31,5
Toplam	295	100

Tablo 3a

Derginin Ömrü	Sayı	Yüzde
1946-1949	117	44,8
1950-1955	53	20,3
1956-1960	15	5,7
1961-1980	20	7,6
Devam eden	13	4,9
Tespit edilemeyen	42	16
Toplam	260	100

Tablo 3b

¹² Kocabaşoğlu 1981: 99.

Tablo 4a'da gazetelerin yayınlandıkları yerleri gösterilmektedir. Buna göre 1946-1949 döneminde yayın hayatına giren 295 gazetenin 106'sı (% 35, 9) İstanbul'da, 18'i (% 0,06) Ankara'da, 10'u (% 0,03) İzmir'de çıkmıştır. Dolayısıyla da bu dönemde yayın hayatına giren gazetelerin 134'ünün (% 45,4) üç büyük şehirde yoğunlaştığını görmekteyiz. Tabloda dikkati çeken diğer bir bulgu ise yerel basın geleneğinin tarihsel olarak güçlü olduğu Adana, Eskişehir, Bursa ve Trabzon'da çıkan gazetelerin sayısının bir farkla İzmir'de çıkanlar kadar olduğu gözükmektedir. Yayın yerini tespit edemediğimiz 10 gazeteyi dışarıda bırakırsak geriye kalan 117 gazete 56 il ve ilçede yayınlanmıştır.

Gazetenin Yayınlandığı Yer			
1 Adet	1-2 Adet	3-4-5 Adet	6-7 Adet
Akşehir	Muğla	Antalya (3)	Antakya
Aydın	Niğde	Adapazarı (4)	İskenderun
Ayvalık	Ordu	Giresun (4)	Kütahya
Bergama	Ödemiş	Konya (4)	Afyon (7)
Bozüyük	Safranbolu	Maraş (4)	Gaziantep (7)
Bor	Tekirdağ	Kastamonu (5)	
Bozüyük	Tire	Kayseri (5)	
Burdur	Urfa	Zonguldak (5)	
Çanakkale	Yozgat		
Çarşamba	Van		
Denizli	Amasya (2)		
Diyarbakır	Bahkesir (2)		
Erzurum	Bolu (2)		
Edirne	Ceyhan (2)		
Hatay	Malatya (2)		
Karaman	Mersin (2)		
Keşap	Nazilli (2)		
Kırklareli	Reyhanlı (2)		
Kırşehir	Samsun (2)		
Kocaeli	Sivas (2)		
Lüleburgaz	Tarsus (2)		
Manisa			
8-9 Adet	10 Adet	18 Adet	106 Adet
Adana	İzmir	Ankara	İstanbul
Eskişehir	Tespit Edilemedi		
Bursa (9)			
Trabzon (9)			

Tablo 4a

Dergileri çıktıkları yere göre incelediğimiz de gazetelerin dağılımına benzer bir tablo görüyoruz. 1946-1949 arasında yayın hayatına giren 261 dergiden 161'i (% 61,6) İstanbul'da, 43'ü (% 17,3) Ankara'da ve 11'i (% 4,2) İzmir'de çıkmıştır. Bu üç ilde çıkan dergi sayısının 215 (% 82,3) olduğunu düşünürsek – İzmir, İstanbul ve Ankara'yı oldukça geriden takip etse de – dergiciliğin kalbinin başta İstanbul olmak üzere bu üç il olduğunu söyleyebiliriz. Yayın yerini tespit edemediğimiz 11 dergiyi ayırırsak geriye kalan 35 derginin 19 il ve ilçeye dağıldığı görülmektedir (tablo 4b).

Derginin Yayınlandığı Yer							
1 Adet	2 Adet	3 Adet	5 Adet	11 Adet	11 Adet	43 Adet	161 Adet
Afyon	Antakya	Adana	Konya	İzmir	-	Ankara	İstanbul
Antalya	Aydın	Eskişehir					
Bartın	Kayseri	Gaziantep					
Bursa	Ordu	Trabzon					
Gerede							
Hendek							
Kırşehir							
Kocaeli							
Maraş							
Tarsus							

Tablo 4 b

Gazetelerin yayın dili ağırlıklı olarak Türkçedir. 295 gazetenin 278'i (% 94,2) Türkçe, 17'si (% 6,1) ise diğer dillerde yayınlanmıştır. Ayrıca bir İngilizce ve bir yarı Türkçe yarı Fransızca yayın dışında Batı dillerinde hiçbir yayın bu dönemde basın hayatına girmemiş gibi gözükmektedir. Ladino, Ermenice ve Rumca gazetelerin ise az sayıda da olsa çıkmaya devam ettiği görülmektedir.

Gazetenin Yayın Dili	Sayı	Yüzde
Türkçe	278	94,2
İngilizce	1	0,3
Ladino	5	1,7
Ermenice	3	1,0
Rumca	6	2,0
Ladino ve Fransızca	1	0,3
Ladino ve Türkçe	1	0,3
Toplam	295	100

Tablo 5a

Dergilerin yayın dillerine baktığımızda da benzer bir durum gözükmektedir. 1946-1949 arasında yayın hayatına başlayan 261 derginin 248'i (%95) Türkçe, 13 (% 4,9) dergi ise diğer dillerde yayınlanmıştır. Batı dillerinde çıkan dergi sayısı iki adettir. Biri Türkçe-Ermenice olmak üzere toplam 9 (% 3,4) Ermenice derginin yayın hayatına başladığı 1946-1949 arasında Ladino ve Rumca dergi çıkmamış gözükmektedir.

Derginin Yayın Dili	Sayı	Yüzde
Türkçe	248	95
İngilizce	1	0,3
Ermenice	8	3,0
Fransızca	2	0,7
Türkçe ve Fransızca	1	0,3
Ermenice ve Türkçe	1	0,3
Toplam	261	100

Tablo 5b

Yayınların içeriklerini değerlendirirken dikkati çeken ilk bulgu siyasi içerikli yayınların oranının diğer içerik türlerinden hayli yüksek olmasıdır. 295 gazetenin 161'i (%54,6) genel anlamda siyasi içeriğe sahipken, 37 (%12,5) gazetenin doğrudan bir siyasi partinin yayın organı ya da sözcüsü olduğu görülmektedir. Mizah içerikli gazetelerden öğrencilerin çıkardığı dört gazeteyi dışarıda bırakırsak kalan 28 gazete de “siyasi mizah” içerikli olarak tanımlandığından siyasi yayınların sayısının 262'ye (% 88,8) yükseldiğini görmekteyiz.

Bir siyasi partinin yayını ya da sözcüsü olarak tanımlanan gazeteleri incelediğimizde 1946-1949 arasında yayın hayatına giren gazetelerden 7'sinin (% 2) CHP, 18'inin (% 6,1) ise DP yanlısı bir yayın politikası izlediği gözlemlenmiştir. 1946'dan önce kurulmuş ve bu dönemde de yayınlanmakta olan gazeteler CHP ya da DP'den yana yayın politikalarını netleştirme sürecine girmişken ortaya çıkan bu yeni gazetelerle siyasi ortamın ve basın hayatının hareketlendiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1947 yılında çıkmaya başlayan *Kuvvet* gazetesi, daha sonra *Kudret* alını alıp Millet Partisi'ni destekleyene kadar DP yanlısı bir politika izlemiş, 1949'da yayın hayatına giren *Zafer* gazetesi ise DP'nin yayın organı olarak ömrünü sürdürmüştür. Ancak 'Demokrat' ön adını alacak olan ve sayıları oldukça artacak DP yanlısı basının ortaya çıkışı 1950'lerin ilk yarısında olacaktır.

Bu dönemde kurulan iki radikal sol ve bir radikal sağ parti de kendi yayın organlarını çıkarmışlardır. Örneğin siyasi içerikli yayınlardan ikisinin TSP (Türkiye Sosyalist Partisi), birinin TKP (Türkiye Komünist Partisi), birinin TSEKP (Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi) ve birinin de Milli Kalkınma Partisi organı olduğunu görmekteyiz. Bu partilerden TKP, 1940 başında yeniden faaliyete geçmiş, 1946 Haziran ayında “sınıf esasına dayalı cemiyet yasağının kaldı-

ılması”¹³ sonucu TSP (Türkiye Sosyalist Partisi) ve TSEKP (Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi), Milli Kalkınma Partisi ise 1945 yılında kurulmuşlardır. Görünen o ki, siyasal faaliyet ve basın üzerindeki baskının göreceli olarak hafiflemesi tek parti dönemi boyunca yasaklanmış sol partilerin faaliyete geçmesinin yolunu açarken radikal sağın da Milli Kalkınma Partisi etrafında yeniden toplanmasına fırsat vermiştir. Siyasal içerikli yayınların çokluğu ve çeşitliliği göz önüne alındığında 1946-1949 arası basınının siyasal mücadelenin en önemli alanlarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

Ticaret ve ekonomi içerikli gazetelerin 29 (%8,8) olduğu 1946-1949 döneminde spor, turizm ve mesleki alanındaki gazetelerin sayıca az olmasının Türkiye’nin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik seviyesiyle doğrudan ilişkili olduğu düşünülebilir. 1946-1949 döneminde henüz bir tarım toplumu olan Türkiye’de okur-yazarlık oranınının 1950’de %32,4’e ulaştığı¹⁴ düşünüldüğünde basın alanındaki çeşitliliğin sınırları daha iyi anlaşılabilir.

1946-1949 döneminde Türkiye’nin basın hayatında önemli yeri olan iki gazetenin ayrıca belirtilmesi gerekir. Bunlardan ilki 1948’de Sedat Simavi’nin kurduğu ve daha sonraki yıllarda Türk basınının “amiral gemisi” olarak adlandırılan *Hürriyet* gazetesi, diğeri ise 1946 yılında çıkmaya başlayıp kısa sürede altmış bin tiraja ulaşmış Sabahattin Ali ve Aziz Nesin’in çıkarttıkları *Marko Paşa*’dır.¹⁵ Bu dönemde yayınlanmaya başlayan 32 mizah gazetesi ve 19 mizah dergisinin büyük bir ağırlığının siyasal mizah olduğu düşünüldüğünde, mizahın ifade özgürlüğünü baskı ve yasaklarla kısıtlamaya çalışan siyasal iktidarları alt etme yollarından biri olduğu görülüyor.

Gazete / İçerik	Sayı	Yüzde
Siyasi	161	54,6
Siyasi DP	18	6,1
Siyasi CHP	7	2,4
Mizah	32	10,8

¹³ Çelik, Aziz. *Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)*, İletişim Yayınları, 2010: 71-99.

¹⁴ Giorgetti, Filiz Meseci ve Betül Batır, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 13-14 (2008): 50.

¹⁵ *Marko Paşa*, 1950 yılında kapanıncaya kadar kapatma cezaları sebebiyle sürekli adını değiştirmek zorunda kalmış ve *Malumpaşa*, *Hür Markopaşa*, *Bizim Markopaşa*, *Merhumpaşası*, *Malümpaşası*, *Yedisekizpaşa*, *Öküçpaşa*, *Baştan*, *Yeni Baştan* adlarla çıkmıştır. Yayın hayatı boyunca aleyhine açılan sürekli kovuşturma ve soruşturmalara uğraşan *Marko Paşa*, açılan davalardan 16’sından yargılandı ve ceza aldı. Gazetenin ilk 20 sayısının hemen hemen hepsi hakkında toplatma kararı çıkarıldı. Yazar ve çizerler toplam 8 yıl 2,5 ay hapis cezası aldı. *Markopaşa*, 77 sayı süresince 15 kez sahip, 13 kez yazı işleri müdürü, 15 kez matbaa 10 kez adres değiştirmek zorunda kaldı. 99 hafta çıkmadı ve kurucusu öldürüldü (BGC 2007).

Ticaret ve ekonomi	26	8,8
Spor	8	2,7
Mesleki	4	1,4
Fikir	1	0,3
Magazin	3	1,0
Çocuk	1	0,3
Resmi	3	1,0
Edebiyat kültür sanat	6	2,0
Kadın	2	0,7
Din	4	1,4
Tarım köy ormancılık	3	1,0
Siyasi milliyetçi	1	0,3
Gençlik öğrenci	2	0,7
Siyasi TSP	2	0,7
Siyasi sol	3	1,0
İşçi ve sendika	4	1,4
TSEKP	1	0,3
Siyasi TKP	1	0,3
Eğitim	1	0,3
Siyasi Milli Kalkınma Partisi	1	0,3
Toplam	295	100

Tablo 6a

Dergilere baktığımızda 261 dergiden 34'ünün (%13) siyasi, 43'ünün (%16,4) kültür ve sanat, 29'unun (%11,1) ticaret- ekonomi, 20'sinin (%7,6) mesleki ve 18'inin (%6,8) tıp ve sağlık içerikli olduğunu görmekteyiz. 43 sanat ve kültür içerikli dergiye 6 (%2,2) edebiyat, 4 (%1,6) fikir, 4 (%1,5) tiyatro, 3 (%1,1) şiir, 1 (%0, 3) tarih ve 13 (%4, 9) sinema dergisini eklersek sanat, edebiyat ve kültür alanındaki yayınların toplam dergi sayısının 74 (%28,3) olduğu görülmektedir. Bu da göstermektedir ki sanat, edebiyat ve fikir tartışmalarının en önemli mecraası dergilerdir. Spesifik bir alana özgü dergiler arasında sinema dergileri dikkat çekmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla 1946'dan önce çıkmaya başlamış sinema dergilerinden sadece yedisinin 1946'da da yayın hayatında olduğu düşü-

nüldüğünde¹⁶ (Evren 1993: 25-42) 1946-1949 arasında çıkmaya başlamış sinema dergilerinin sayısının 13'ü bulması sinemanın popülerleşmeye başladığı şeklinde yorumlanabilir. Diğer dergi türleriyle kıyaslandığında sayı olarak dikkati çeken diğer dergi türleri ise 18 (%6,8) tıp-sağlık ve 20 (%7,6) mesleki dergisidir.

Dergi / İçerik	Sayı	Yüzde
Siyasi	34	13,0
Mizahi	19	7,2
Kültür-sanat	43	16,4
Ticari-ekonomik	29	11,2
Spor	5	1,9
Mimarlık ve mühendislik	5	1,9
Gençlik ve öğrenci	3	1,1
Çocuk	4	1,5
Resmi yayın	8	3,0
Kadın	6	2,2
Din	6	2,2
Tarım/köy/ormancılık	7	2,6
Mesleki	20	7,6
Hobi	2	0,7
Müzik	4	1,5
Hukuk	3	1,1
Tıp ve sağlık	18	6,8
Tarih	1	0,3
Turizm	2	0,7
Sinema	13	4,9
Şiir	3	1,1
Tespit edilemeyen	3	1,1
Tiyatro	4	1,5

¹⁶ Evren, Burçak. *Başlangıçtan Günümüze Sinema Dergileri*. Korsan Yayın, 1993: 25-42.

Magazin	8	3,0
Fikir	4	1,5
Edebiyat	6	2,2
Total	261	100

Tablo 6b

IV. Sonuç

Yukarıdaki çalışma Türkiye'deki basın hayatının sadece dört yılını ele alması sebebiyle bazı kısıtları içermektedir. Bunlardan en önemlisi, 1946 yılından önce yayın hayatına girmiş ve incelenen dönemde varlığını sürdüren gazete ve dergileriyle 1946-1949 arası çıkmaya başlamış gazete ve dergilerin sayı ve içerik yönünden karşılaştırılması kuşkusuz çok partili hayata geçiş döneminin varsa farklılıkları ve özellikleri hakkında daha sağlıklı bilgiler verebilirdi. Böyle bir karşılaştırma, giriş bölümünde bahsedilen 1918-1945 dönemi basını çalışması tamamlandıncaya mümkün olabilecektir. Bu kısıta rağmen 1946-1949 döneminin Türkiye'nin siyasal hayatında çok partili hayata geçiş yılları olmasından dolayı dönemin basının özelliklerinin saptanması önemli gözükmektedir.

Genel hatlarıyla 1946-1949 döneminde yayın hayatına başlayan gazete ve dergilerin karakteristiğine baktığımızda ilk dikkati çeken siyasal içerikli yayınların çokluğudur. Bu dönemde kurulan dokuz yeni siyasal partinin de gösterdiği gibi siyasal hayattaki canlanma basına da yansımıştır. Basın bu dönemde siyasal hayatta oluşan mücadelenin bir alanı haline gelmiştir. Bu siyasal içerikli yayınlar içinde 51 siyasal-mizahi içerikli yayının işaret ettiği gibi, mizah Türkiye'de siyaset yapmanın bir aracı olma niteliğini sürdürmüştür.

İkinci önemli bulgu, basın faaliyetinin ağırlıklı olarak İstanbul, Ankara ve İzmir'de yoğunlaşmış olduğudur. Ancak, bir ülkenin demokratikleşmesinde önemi yadsınmayacak olan yerel basında bu dönemde bir canlanma olduğu gözlenmemiştir. 1946-1949 dönemi süresince çıkan süreli yayınlar arasında bilimsel, ekonomik, sanatsal ve kültürel yayınların sınırlı sayıda oluşu ülkenin bu dönemdeki ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik seviyesiyle doğrudan ilgilidir. Bu alandaki yayınlar 1960'lardan itibaren artan oranda basın yayın hayatında yerlerini alacaklardır.

Kaynakça

- Alkan, Mehmet Ö. ve Tanıl Bora, Murat Koraltürk (der.), *Mete Tunçay'a Armağan*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Arar, İsmail, *Atatürk's İzmit Basın Toplantısı*, İstanbul: Yeniğün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997.
- Bursa Gazeteciler Cemiyeti Dergisi* 1, Ekim 2007.
- Çelik, Aziz, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

- Evren, Burçak, *Başlangıçtan Günümüze Sinema Dergileri*, İstanbul: Korsan Yayın, 1993.
- Giorgetti, Filiz Meseci ve Betül Batır, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 13-14 (2008): 27-56. Erişim: <<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuydta/article/view/1023018786>>
- Gürkan, Nilgün, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Güvenir, Murat, 2. *Dünya Savaşında Türk Basını*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991.
- Kili, Suna ve Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Kocabaşoğlu, Uygur, “1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bakış”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı VI* (1981): 95-127.
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Tek Parti Döneminin ‘Matbuat’ı Üzerine Gözlemler”, *Alkan* 573-602.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Yoktur Zulme Rızamız*, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004.
- McQuail, Denis, *McQuail’s Mass Communication Theory*, 5. edisyon, New York: Sage Publications, 2005.
- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. erişim: <http://www.anayasa.gen.tr/1924tek.htm>
- Yıldız, Nuran, “Demokrat Parti ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 51 (1997) : 481-505.

Öz: Tek Parti iktidarı boyunca siyasal iktidarın sıkı kontrolünde olan basın demokrasiye geçiş dönemi olarak adlandırılan 1946-1949 yıllarında, yasalarda yapılan değişikliklerden dolayı rahatlamış ve yeni oluşan siyasal ortamda siyasal mücadelenin bir alanı haline gelmiştir. Anılan dönemde yayınlanmaya başlayan gazete ve dergilerin ağırlıklı olarak siyasal içerikli olması basının varolan siyasal çeşitliliği yansıtmada konusunda etkili olduğunu göstermektedir. Ancak aynı dönemde sanat, edebiyat ve kültür ile ekonomi, ticari ve sanayi alanlarındaki yayınların sınırlılığı ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmişlik seviyesinin bir göstergesidir.

Anahtar sözcükler: Demokrasiye geçiş dönemi, Türk basını, Matbuat Kanunu, sansür

An Overview of Turkish Press, 1946-1949

Abstract: During the single party period of Turkey, Turkish press was under strict state control. State authorities lifted the sanctions on the freedom of expression during the transition to democracy period between 1946-1949 and the Turkish press began to reflect qualities of the new liberal political environment. In fact, the press itself became an arena of political struggle and competition, the best indication of which was the mostly political content of the periodicals published during the transition to democracy. However, the limited number of periodicals on art, literature, culture, economy, commerce and industry also indicate the social, economic and cultural development of Turkey during the 1946-1949 period.

Keywords: Transition to democracy, Turkish press, *Matbuat Kanunu* (Law of Press), censorship

Copyright of Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi is the property of Kebikec, Resources for Human Sciences Research Journal and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.